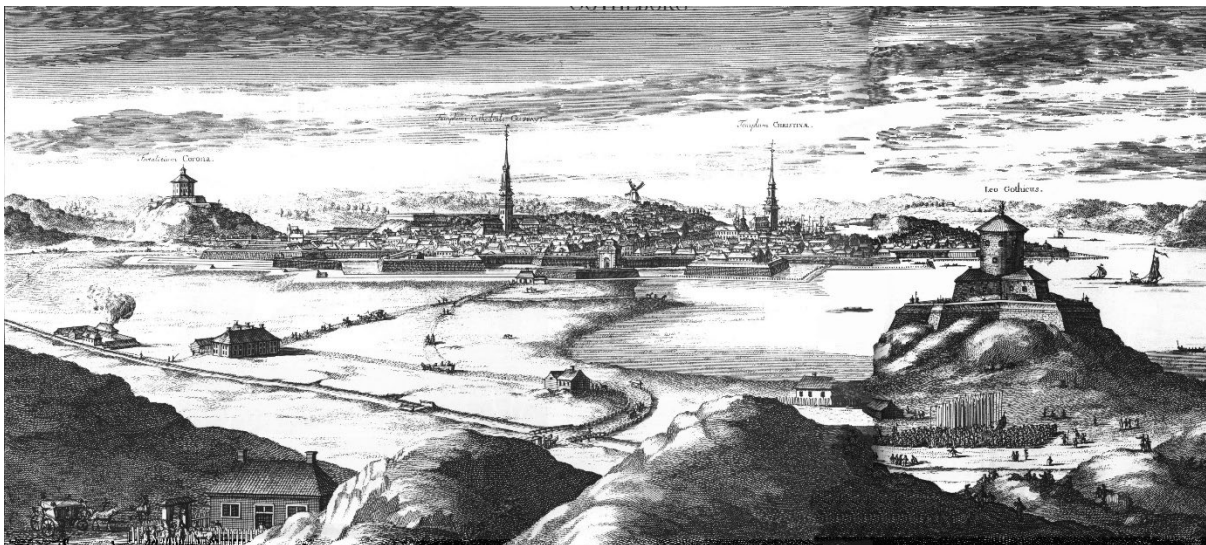

Göteborgs grundande

Januari 2021

Gravyr av Göteborg från [Erik Dahlberghs Suecia antiqua et hodierna](#) 1690-1710. I förgrunden ses Gullberget med Skansen Lejonet som här kallas *Leo Gothicus* (Göta Lejon).

Den första staden vid Göta älvs mynning som officiellt fick namnet Göteborg (dock bland annat *Giötheborg* 1605 – *Göteborgh* och *Gothenburg* 1607 – *Gamble Gotenborg* > 1619) anlades av [Karl IX](#) på Hisingen mitt emot gamla Älvsborg. Tillfälliga privilegier, i sju punkter, utfärdades den 14 mars 1603 och regelrätta privilegier undertecknades den 14 augusti 1607.^[1] Staden skulle ligga på kronotorpet Färjestadens ägor, rakt över Göta älv från Älvsborg räknat och blev vid starten en ren nederländsk koloni med omfattande privilegier, bland annat 20 års skattefrihet. Staden brändes dock så effektivt av danskarna redan [1611](#) att man först under 1900-talet funnit byggnadsrester.

Den äldsta källan där namnet Göteborg omnämns är i en 'Sigge Svenssons' räkenskaper från 1604: "Till 9 Stugur som opsatte ähre på hisingen der den Nyie Staden giötheborg blifua skall."

De första göteborgarna per definition anses vara de sju holländarna *A. Cabeliau*, *Paulus de Kempenere*, *P. Coymans*, *Herman Pelgroms*, *Nyclaes de Hand*, *Peeter Langer* och *Paridon van Horn*, som i ett brev daterat den 5 december 1606 meddelar Karl IX att man bildat ett *Compani* i syfte att befolka det nya Göteborg enligt privilegierna.

[Göteborgs första bebyggelse](#) tillkom 1604, då ett antal [holländare](#) bosatte sig vid [Färjenäs](#) på [Hisingen](#). Staden blev dock nedbränd 1611 under [Kalmalkriget](#). Det nuvarande Göteborg började anläggas 1619 på tillskyndan av [Gustav II Adolf](#), som, i [Jönköping](#), på återresan till Stockholm den 18 mars 1619 undertecknar det första, tillfälliga privilegiebrevet. I mitten av juli 1619 hade den första [stadsplanen för "Gutenborgh"](#) fastställts och överlämnades till generalståthållaren [Nils Stiernsköld](#) i [Stockholm](#).^[2]

Namnformerna under 1600-talet varierade mellan *Giötheborgh* 1605, *Göteborgh* 1606, *Götheborg* 1607, *Götteborg* 1607, *Götheborgh* 1611, *Gutenborgh* 1619, *Gothenborg* 1619, *Göt(t)e nborg* 1620, *Götenborgh* 1623, *Gotheborg* 1635,^[3] *Giöthaborg* 1640 samt de mer utländska *Göttenborgisch* 1621, *Got(h)enburgk* 1607, *Gothenburgisch* 1609, *Götheborgisch* 1609.^[4] och *Gotten Burg/Gottenborg* 1716.^[5]

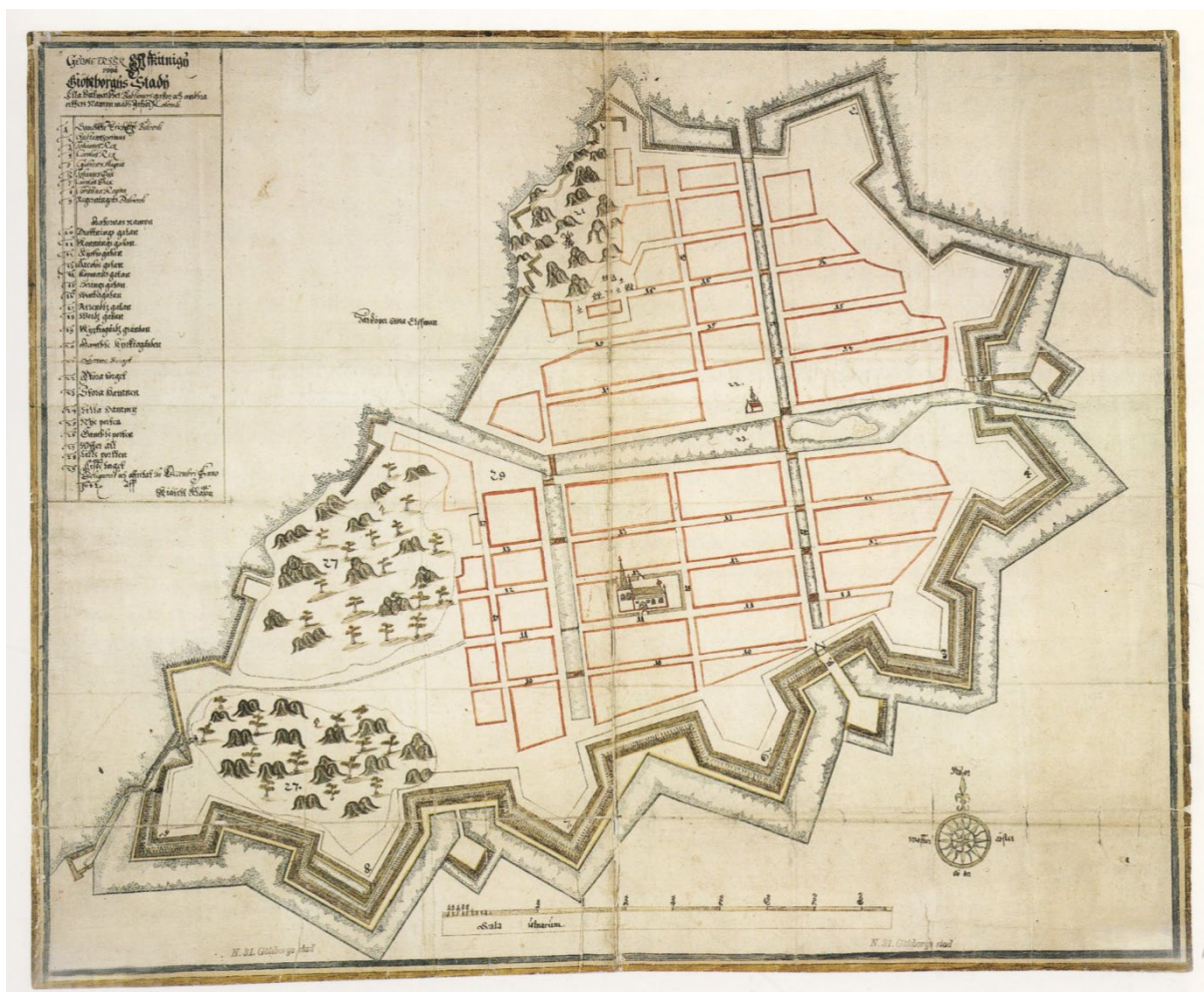
Privilegierna år 1621

Den 4 juni 1621 fick Göteborg sina permanenta stadsprivilegier, avfattade på svenska och tyska i 37 paragrafer.^[6] Ett utdrag från dessa, säger (inledning samt slutstycke):^[7]

Wi GUSTAF ADOLPH, med Guds Nåde, Sweriges, Göthes och Wendes Konung, Stor-Furste uti Finland, Hertig uti Estland och Karelen, Herre til Ingermanland. Göre härmed för hwarjom och enom, som detta Wårt Privilegium företes, eller eljest til at läsa, förekommer, i synnerhet Wår tilkommande Stad Götheborgs Inwånare och deras Efterkommande, för nu och ewärdeliga tider, wetterligt, kunnigt och uppenbarligen. At efter det Wår Älskelige och Högtärade Herr Fader CAROLUS IX., af samma Nåde, Sweriges, Göthes och Wendes Konung etc, Storwördigst i Åminnelse, GUDS den Allsmäktige til Äro, och Et Christeligt Samhälde til fortplantande, Wårt Rike Sverige jämwäl til synnerligt Gagn, Prydnad och Lust, före satt sig, at fundera och uppbygga en Ny Stad uti Wårt Konunga-Rike, nära wid Wäster-Hafwet, och Götha-Älfs Inlopp belägen, den samma Götheborg kallad, och redan med allehanda Byggnader och Borgerliga Inwånare besatt och populerad blifwit, och således en god Början til et redan Borgerligt Samhälde och Handels-Stad sig synbarligen föreledt, men emedan Injuria temporum sådan börjad Foundation aldeles ruinerat och förstört. Altså hafwe Wi, efter Wår Högtärade Salige Käre Herr Faders anledning, warit allena derpå betänkt, huru Wi, näst Guds Äras utwidgande, måtte åter samma Stad å nyo uppbygga, och därstädes til en Köp- Sjö- och Handels-Stad förfärdiga låta.

Sådant til yttermera wisso, hafwe Wi detta til stadigt och ewigt warande åminne, jämwäl fast och obrottslig efterlefnad med Wåre händer underskrifwit, och wetterligen, Wårt Maj:ts Insegel härunder hänga låtit. Skedt och gifwit på Wårt Kongl. Slott Stockholm, den fjerde dag uti Junii månad, som war dagen för Bonifacci, gamla Calendern, efter Christi wår Saliggörares födelse, uti det Sextonhundrade och Et och Tjugonde året. – Gustavus Adolphus

Anläggandet

Kiettil Klaessons karta från 1644. Den tidigast kända gatunamnskartan.

Staden Göteborg byggdes på *Gullbergs ängar* i öster och *Eklanda ängar* i väster, båda [kronohemman](#) i [Örgryte socken](#) och [Sävedals härad](#). Gränsen mellan de båda kronohemman gick i nord-sydlig riktning, rakt genom nuvarande stadsdelarna [Inom Vallgraven](#) samt [Nordstaden](#). Eklanda bys ängar/utmarker utgjordes av två kronohemman, motsvarande nuvarande [Haga](#), norra delen^[8] av [Masthugget](#) samt alltså de västra delarna av stadskärnan.^{[9][10]} De ingick i de 1619–1621 donerade jordegendomarna: *Eklandahemmanen*, *Gullbergs ängar*, *Kvibergs- och Härlandahemmanen* och *Sävedals härad*.^{[11][12]} Gustav II Adolf donerade mark för stadens byggande, den så kallade "Donationsjorden", som bestod av: *Kvibergshemmanen* (ursprungligen räknat från 1473, ingående i Sävedals härad); *Härlandahemmanen* (räknat från 1474, Sävedals härad); *Eklandahemmanen* (1619); *Sävedals härad* (1621); *Mölnbals ström* (1621); *Alingsåsskogen* (1621) samt *De fyra Mölnbals-hemmanen* (1622). Först den 10 april 1970 konfirmerade [Kungl. Maj:t](#) att donationsjorden tillhörde Göteborg ([Göteborgs stadsfullmäktiges handling 1970:211](#)). Uppgifterna om arean på donationsjorden har varierat mellan 894 hektar och 1 385 hektar, men fastställdes 1965 till 12 224 500 kvadratmeter.^[13]

Under 1600-talet var många av Göteborgs invånare [nederländare](#), [skottar](#) och [tyskar](#), vilka spelade en stor roll för Göteborgs snabba utveckling.

Den första registrerade göteborgaren per definition var holländaren *Johan wan Lingen* som den 13 juni 1621 erhöll ”[burskap](#) som borgare”, och som därmed fick ett borgarebrev efter att ha avlagt en borgared, drygt en vecka efter Göteborgs bildande.^[14]

I ett brev den 18 juni 1621 till [Axel Oxenstierna](#) skildrar [Johan Adler Salvius](#) hur lottningen av stadens nya tomter gick till: ”*Efter treggiahande hus skole byggias, af idel trää, af idel steen, eller trähus medh steengafwel, gjorde iagh ock tree pottor, och kastade så många låtsedler i hwar, som tompterne för hwar hopen wore på cartet per numeros signerede, låthendes them sedan tage loth på rådstufwan, hwar uthur then potta, han wille byggia huset efter, nemligh at the som wille byggia steenhus, toge litt: A. på sedelen, och N:o 1, 2, eller 3; och så fort ahn medh B. och C. Så märker iagh at trähus medh steengaflar warde mast tagne, ty alle begäre lägenheet widh watnet, och fly despencher på steenhus.*”^[15]

Kyrkans starka position visade sig tidigt, och redan den 26 juli 1619 utnämndes Göteborgs förste [kyrkoherde](#), magister Sylvester Johannis Phrygius. Denne fick den 26 april 1620 konfirmationsbrevet som [superintendent](#), och kvarstod i detta ämbete fram till sin död 1628. Superintendenter därefter var Andreas Johannes Prytz 1629–1647 och Erik E. Brunnius 1647–1664. Den första kyrkan uppfördes 1621 på nuvarande domkyrkoplatsen, utmed Kungsgatan, en träbyggnad med ett högt spetsigt torn.

[Gustav II Adolf](#) anlidade holländare för att bygga staden, eftersom de vid denna tiden ansågs vara de största specialisterna på att bygga på [sankmark](#). Den 23 maj 1621 utfärdades instruktioner för den svenske diplomaten juris doktor [Johan Adler Salvius](#) att som kommissarie leda stadens byggnad och organisation, och som gatuläggare (*straatmaker*) anställdes holländaren Jan Hendriksen samt ingenjören Johan Schultz med uppdraget att låta ”afsticka och afdela” staden med hus, torg, gator och gränder. Redan på hösten samma år lämnade dock Salvius sitt uppdrag och ersattes av holländaren juris doktor [Jacob van Dijck](#). Som betalning fick de bland annat vittgående ekonomiska och rättsliga privilegier. Den ledande holländaren under de tidigaste förhandlingarna var Peter Langer, men Gustav II Adolf anses på ett mycket skickligt sätt ha manövrerat fram de kompromisser som gynnade honom och Sverige.

[Stadsplanen](#) följde den holländska stadsbyggnadsidéerna så som de bland annat realiserats i [Batavia](#) på [Java](#), nuvarande [Jakarta](#) i [Indonesien](#). Indonesien tillhörde senare det holländska kolonialväldet. Holländare var tidigare etablerade i Göteborg såsom kopparhandlare. Som byggmästare från grundläggningstiden känner man endast till ”*Petrus Theodori, architectus noster*” från Holland, vilken omtalas den 12 januari 1622 i ett brev till [Axel Oxenstierna](#).^[16]

Ända in på 1650-talet betraktades Göteborg närmast som en holländsk kolonialstad; *Gothenburg ab Hollandis aliisque Belgis incolitur* och *a Batavis novum Amstelodamum nominatur*.^{[17][18]}

I mitten av 1600-talet revs Älvsborgs fästning och man byggde [Nya Elfsborg](#) i hamninloppet, som ett led i befästningen av staden. Med tiden blev Göteborg en av de starkast befästa städerna i norra Europa med sin sicksackformade vallgrav, murar av sten, [Skansen Lejonet](#) och [Skansen Kronan](#).

Läs hela artikeln om Göteborgs historia på [Wikipedia](#).

Text: Artikeln [Göteborgs historia](#) på Wikipedia, licensierad enligt [Creative Commons Erkännande-dela-lik 3.0 Unported](#)

Bild: Erik Dahlberg, *Svecia Antiqua et Hodierna* (1690-1710), Public Domain.

Bild: Kiettil Klaesson (1644), Public Domain.

